

1. Trei momente

De câțiva ani de zile, mai exact spus din 1993, ungurii din România, prin intermediul UDMR, și-au structurat un sistem de cereri a căror realizare o consideră necesară pentru păstrarea și afirmarea identității lor. A fost mai întâi „*Proiectul de Lege privind minoritățile naționale și comunitățile autonome*” (citată în continuare „*Proiectul UDMR*”), iar mai apoi „*Programul UDMR adoptat la Congresul al IV-lea, din mai 1995*” (citată în continuare „*Programul UDMR*”). Reacțiile din societatea românească, pe marginea acestor documente și a solicitărilor conținute, au fost descurajante. S-a realizat un consens în respingerea celor mai multe din ele fără o adevărată discuție, fără a se încerca pătrunderea în intimitatea cererilor și a se vedea în ce măsură ele au doar un caracter politic sau dacă minoritatea maghiară crede cu adevărat că, prin nerespectarea lor, ființa ei este în pericol. Politicieni și ziariști au prezentat punctul de vedere al majorității române, dar prea puțin s-a încercat discutarea și înțelegerea punctului de vedere al minorității. Excepțiile n-au făcut decât să confirme regula. În cadrul Centrului pentru Drepturile Omului al Comitetului Român Helsinki au fost elaborate primele (singurele până în prezent) analize de substanță ale documentelor UDMR¹.

O întrebare firească este dacă minoritatea maghiară din România este singura într-o astfel de poziție, sau există și alte minorități, trăitoare în alte țări, care au abordări asemănătoare. Dacă da, cum au fost întâmpinate (eventual, chiar rezolvate) cererile lor?

*

Numărul 3 al revistei *ALTERA* a publicat comentariul lui Eugen Patraș „*Statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz Yeri)*” în care este pusă în discuție forma de autonomie (statutul special) de care beneficiază găgăuzii din Republica Moldova. Autorul este îngrijorat de faptul că o astfel de formă de autonomie este acordată unei minorități care reprezintă doar 3,5% din populația Moldovei, întrebându-se dacă nu cumva faptul că această populație „deține 11% din teritoriul republicii poate constitui, în perspectivă, un serios motiv de instabilitate interetnică”.

*

În fine, în luna iulie 1996, ziarul *Cuvîntul liber* din Tîrgu-Mureș publica articolul lui Ion Crețu (din Cernăuți) intitulat „*Dușmanii comunității românești din Ucraina*”. Era prezentat apelul adresat românilor din Ucraina de Alianța Creștin-Democrată a Românilor din Ucraina pentru aplicarea în viața de zi cu zi a *Legii cu privire la minoritățile naționale și „Programul ACDR de renaștere și dezvoltare națională a comunității românești din Ucraina*” (citată în continuare Programul ACDR). Articolul făcea referiri la reacțiile vehemente ale presei din Ucraina, cu precădere ale revistei *Ceas (Timpul)*. Una din ele, de exemplu, făcută publică prin intermediul articolelor publicate în această revistă, se încheia astfel: „*După mine ar fi logic ca ‘Apelul’ să se încheie cu punctul ‘Granițele Ucrainei să fie restabilite în hotarele anului 1940’ și atunci diplomații celor două țări (Ucraina și România) n-ar mai trebui să-și frămînte capul asupra documentului-tratat politic*”². Câți din cei care au reacționat astfel au gândit cu adevărat la substanța cererilor comunității românești din Ucraina, câți au încercat să înțeleagă în ce măsură solicitările ei sînt îndreptățite și necesare?

*

Nu-mi propun în acest articol să comentez dacă unele construcții conceptuale sau instituționale ar fi putut, sau nu, să fie înlocuite cu altele, fără alterarea substanței drepturilor; și nici nu doresc să fac o analiză privind oportunitatea unora dintre rezolvări. Ceea ce îmi propun este o prezentare comparativă a cererilor maghiarilor din România, ale românilor din Ucraina și ale găgăuzilor din Republica Moldova, astfel încât cititorul să aibă o imagine din care să poată trage singur concluziile.

2. Ce vor românii din Ucraina și ce vor ungurii din România?

Practic și unii și ceilalți doresc să fie lăsați să decidă în acele chestiuni care țin de păstrarea și afirmarea identității lor naționale, precum și în problemele ce țin de viața comunităților lor locale. Este adevărat, UDMR și-a formulat solicitările în cadrul unei elaborări conceptuale care se bazează pe drepturi colective, pe considerarea minorității drept comunitate autonomă, factor constitutiv în stat, pe elaborarea instituțiilor autonomiei personale și teritoriale. Aceasta face ca unele formulări teoretice să pară diferite, dar substanța solicitărilor este aceeași.

a) În materie de învățământ

Programul ACDR prevede:

- „asigurarea învățământului superior, mediu de specialitate și mediu de cultură generală pentru populația românească din Ucraina (în primă etapă - deschiderea de facultăți și grupe academice cu predarea în limba română la instituțiile de învățământ superior din Cernăuți, Ismail, Reni, Ujgorod, iar în etapa a doua - deschiderea Universității românești la Cernăuți)”;

- „unificarea programelor de învățământ pentru școlile cu predare în limba română din Ucraina cu programele școlare din România”.

Nici Proiectul UDMR și nici Programul UDMR nu au cerut unificarea programelor de învățământ pentru școlile în limba maghiară din România cu cele din Ungaria. Ceea ce se solicită în Proiectul UDMR este:

- prevederea dreptului persoanelor aparținând minorităților naționale „de a învăța în limba lor maternă, de a beneficia de educație și învățământ în instituții de stat cu predare în limba maternă la toate nivelurile”;

- dreptul persoanelor fizice, al cultelor, al organizațiilor și societăților aparținând minorităților „de a înființa și întreține instituții de învățământ confesionale și private”;

- garantarea de către stat, „în funcție de cerințe”, a învățământului în limba maternă preșcolar, elementar, liceal, profesional, superior, universitar, postuniversitar, precum și a posibilității obținerii gradelor didactice și a diferitelor titluri științifice în limba maternă;

- finanțarea de către stat și, „în mod proporțional” de către autoritățile administrației publice locale, a învățământului minoritar de stat și confesional și sprijinirea instituțiilor de învățământ private.

Programul UDMR consideră a fi extrem de important ca minoritatea maghiară „să beneficieze, conform ponderii sale numerice în totalul populației, de fondurile bănești destinate culturii și învățământului din bugetul de stat” și socotește firească reînființarea Universității Bolyai din Cluj, ca instituție de învățământ și cultură a maghiarilor din România.

b) În domeniul participării politice și al luării deciziilor

Programul ACDR:

- solicită reprezentarea etnicilor români în organele de stat legislative și executive de toate nivelurile, proporțional cu populația respectivă în totalul populației (țării, regiunii, raionului etc.) și:

- subliniază necesitatea creării, pe lângă administrațiile regionale de stat, a unor consilii consultative formate din reprezentanți ai minorităților naționale care să participe la sesiunile consiliilor regionale, astfel încât studierea problemelor legate de minorități să fie făcută cu participarea reprezentanților minorităților.

Proiectul UDMR prevede:

- ca în unitățile administrativ-teritoriale în care minoritatea națională este în minoritate în raport cu numărul populației aceasta să aibă un „*drept de veto limitat*” în problemele referitoare la identitatea ei;

- dreptul minorităților naționale la reprezentare în instituțiile publice și organele judecătorești;

Iar Programul UDMR precizează că unul din obiectivele sale este „*asigurarea reprezentării proporționale a maghiarilor din România în administrația de stat, la nivel central și local*”.

c) În privința limbii materne

Programul ACDR solicită asigurarea statutului de limbă oficială limbii române pentru folosirea ei în paralel cu limba de stat, în regiunile compact locuite de români.

În mod asemănător, Proiectul UDMR cere ca în acele unități administrativ-teritoriale în care persoanele aparținând minorităților naționale sînt în majoritate numerică, minoritatea respectivă să poată folosi și limba sa maternă ca limbă oficială,

În vreme ce Programul UDMR precizează ca una din preocupările esențiale ale UDMR „*asigurarea cadrului legislativ pentru folosirea neîngrădită a limbii materne în diversele domenii ale vieții sociale, în spiritul documentelor internaționale*”³.

d) În privința inscripțiilor în limba maternă

Programul ACDR cere revenirea necondiționată la toponimia istorico-tradițională a localităților românești din Ucraina, abuziv schimbată în perioada totalitarismului.

Proiectul UDMR prevede dreptul minorităților naționale de a afișa în limba lor maternă denumirile localităților, străzilor, piețelor, instituțiilor și serviciilor publice în localitățile în care persoanele aparținând unei minorități naționale constituie cel puțin 10% din numărul populației.

e) Privind accesul la audiovizualul public

Programul ACDR solicită înființarea teleradiocompaniei naționale pentru populația românească din Ucraina.

Mai modest, Proiectul UDMR cere doar recunoașterea dreptului minorităților naționale la asigurarea realizării și difuzării regulate de către posturile publice de radio și televiziune a emisiunilor minorităților, iar Programul UDMR consideră „*de o importanță excepțională [...] asigurarea funcționării unor studiouri de radio și televiziune autonome în limba maghiară*”.

f) În domeniul relațiilor transfrontaliere

Programul ACDR dorește simplificarea trecerii frontierei cu România pentru populația românească din raioanele de frontieră. Mai elaborat, Proiectul UDMR solicită recunoașterea dreptului minorităților naționale de a întreține legături libere și neîngrădite cu țările de care sînt legate prin afinități etnice, lingvistice, culturale sau religioase, respectînd inviolabilitatea teritorială a statului. Pe aceeași linie, Programul UDMR mai enumeră:

- asigurarea circulației libere a cetățenilor;
- dezvoltarea legăturilor existente între instituții, organizații și asociații, permanentizarea schimbului de specialiști;
- „*circulația neîngrădită a informațiilor peste hotare*”.

g) Privind afirmarea identității culturale și autonomia culturală

Programul ACDR formulează câteva cereri foarte precise:

- autonomie culturală pentru regiunile compact locuite de români, Cernăuți, Odesa, Transcarpatia;
 - organizarea unor centre de cultură românească în regiunile Cernăuți, Odesa, Transcarpatia, care să dispună de biblioteci, muzee, expoziții, tipografii, edituri naționale etc.;
 - retrocedarea imobilelor din Cernăuți, care în trecut au aparținut ca proprietate Societății pentru Literatură și Cultură Românească în Bucovina, actualelor organizații naționale românești din regiunea Cernăuți;
 - crearea unor formații artistice românești pe lângă filarmonici, deschiderea teatrului românesc la Cernăuți;
 - ocrotirea legislativă a monumentelor istorico-culturale românești; ridicarea monumentului lui Mihai Eminescu la Cernăuți și al lui Ștefan cel Mare în Codrul Cosminului;
- Programul UDMR, considerînd că „*garanția vieții culturale [a minorității maghiare] este autonomia culturală, iar instrumentul acesteia, autoorganizarea societății minoritare*”, solicită:

- „*acordarea unei cote părți echitabile*” din bugetul de stat și din cele locale „*pentru a susține mișcările culturale ale comunităților etnice*”;
 - asigurarea prezenței membrilor minorităților naționale în organismele culturale teritoriale (de stat), în regiunile locuite de populație mixtă;
 - reprezentarea proporțională a etnicilor maghiari în comisiile teritoriale de specialitate ale Ministerului Culturii și ale altor agenții centrale.
- În același timp, Proiectul UDMR solicită sprijinul statului în vederea menținerii și afirmării identității culturale a minorităților prin:
- susținerea eforturilor minorităților de a crea opere în limba maternă,
 - asigurarea accesului în limba maternă la operele create în alte limbi (prin traducere, subtitrare),
 - crearea unei rețele de biblioteci pentru minorități,
 - susținerea teatrelor și a altor instituții de cultură,
 - editarea cărților și periodicelor minorităților,
 - scoaterea la iveală și colecționarea mărturiilor materiale ale culturii minorităților, înființarea și îmbogățirea colecțiilor publice.

În plus, UDMR a formulat cereri privind posibilitatea folosirii simbolurilor naționale.

*

Evident, se impune precizarea că, în vreme ce maghiarii din România beneficiază de unele din drepturile menționate mai sus, românii de Ucraina se află într-o situație mult mai dificilă, multe din drepturile la care aspiră aflîndu-se abia în stadiul de deziderat. De fapt, există atît de multe asemănări între solicitările celor două minorități, încît cineva de bună-credință nu poate să nu se întrebe cum de există o asemenea similitudine. Este vorba de o simplă coincidență, sau de altceva? Acel „altceva” care face ca minoritățile, oriunde s-ar afla ele, să se simtă în pericol și să încerce îndepărtarea acestui pericol prin imaginarea unor soluții - inevitabil asemănătoare – indiferent de situarea lor geografică?

Faptul că sistemul în care UDMR își prezintă solicitările sale este mult mai elaborat vine dintr-un exercițiu mai îndelungat în articularea pozițiilor sale decât din esența lor. Este de așteptat ca, peste câteva vreme, ACDR să imagineze construcții asemănătoare. Și nu este imposibil ca, în același timp cu negarea cererilor sale și concomitent cu apariția unor reacții agresive de genul celei prezentate mai sus, ACDR să-și radicalizeze discursul și să ridice ștacheta cererilor sale. Este reacția firească a oricărei minorități care nu dorește să se lase asimilată, dimpotrivă, este hotărâtă să-și afirme identitatea. Cu cât mai ridicată este „conștiința politică autonomă”⁴ a unei minorități, cu atât mai elaborat este sistemul de protecție pe care ea îl imaginează. Dimpotrivă, acolo unde înțelegerea și respectul față de alteritate există, exercitarea drepturilor specifice minorităților pare să vină de la sine, chiar în absența unor elaborări conceptuale de anvergură⁵.

3. Ce au obținut găgăuzii din Republica Moldova?

În Republica Moldova, găgăuzii numără aproximativ 153.000 de locuitori, ceea ce înseamnă aproximativ 3,5% din totalul populației. În unele secțiuni administrative - raioanele Comrat și Ceadâr-Lunga și unele sate din raioanele Basarabeasca, Taraclia, Vulcănești - ei reprezintă 82,5% din totalul populației acelor locuri⁶.

În conformitate cu art. 111 (1) din Constituția Republicii Moldova „*Localităților din stînga Nistrului, precum și unor localități din sudul Republicii Moldova, le pot fi atribuite forme și condiții speciale de autonomie după statute speciale adoptate prin legi organice*”.

Este interesant să amintesc că, în legătură cu posibilitatea constituțională de acordare a acestei forme de autonomie, la 1 august 1994, Guvernul României a dat o *Declarație* cu privire la votarea în Parlamentul Moldovei și promulgarea prin decret prezidențial, la 29 iulie 1994, a noii Constituții a statului moldovean, în care se exprimă îngrijorarea, printre altele, față de „*declararea unor zone cu statut special, în locul aplicării practicilor acceptate pe plan internațional privind asigurarea unei ample descentralizări administrativ-teritoriale*”, considerîndu-se că acest fapt „*reprezintă, în esență, premisele atomizării statului, ale unei posibile federalizări, cu consecințe grave asupra independenței Republicii Moldova*”. Dincolo de aspectul politic al acestei declarații⁷, e de remarcat că Executivul de la București nu a manifestat nici un interes pentru analiza și înțelegerea rațiunilor care au stat la baza acestei decizii a Constituantei de la Chișinău. Probabil că, din perspectiva românească, orice acceptare a statutului special — indiferent unde în lume, dar mai ales în Europa — este percepută ca o contestare directă a punctului de vedere oficial al României, care înseamnă nu numai negarea dreptului la o asemenea formă de autonomie, dar chiar refuzul dialogului pe o asemenea temă.

Punctul de vedere al Guvernului român este împărțit de Eugen Patraș, care consideră că această autonomie teritorială în interiorul Republicii Moldova „*în practică nu înseamnă altceva decât o federalizare*”⁸, ceea ce, în viziunea sa, vine în contradicție cu prevederile art. 1 al Constituției, potrivit căruia „*Republica Moldova este un stat suveran și independent, unitar și indivizibil*”. Autorul consideră că, prin Legea privind statutul special al Găgăuziei, se transmite *de facto* o parte din suveranitatea Republicii Moldova către noua formațiune autonomă teritorială. Și cum suveranitatea națională aparține întregului popor, transferul de suveranitate putea fi realizat numai cu consimțământul întregului popor, adică prin referendum.

Iată câteva dintre argumentele care mă fac să nu fiu de acord cu aceste păreri.

În primul rînd, Republica Moldova a ales ca formă de guvernare participarea reprezentativă a poporului și nu cea directă, iar Parlamentul este reprezentatul poporului. În al doilea rînd, prin acordarea unui statut special Găgăuziei, nu s-a realizat un transfer de suveranitate, ci o aplicare practică a principiului subsidiarității. În plus, trebuie menționat că

Însăși Constituția Republicii Moldova este cea care prevede posibilitatea acordării statutului special, Legea privind Găgăuzia nefăcînd decît să aplice prevederile legii fundamentale a statului moldovean. În acest context e interesant să amintesc Declarația Congresului Puterilor Locale și Regionale a Consiliului Europei, din 26 octombrie 1996 în care se preciza: „*acordarea auto-guvernării locale sau regionale minorităților nu trebuie să fie limitată la statele care au o structură federală sau regională, ci este, de asemenea, posibilă și de dorit în state unitare; mai mult, ea nu pune în pericol suveranitatea statului și nici integritatea sa teritorială*”⁹. În fine, diferența dintre statele componente ale federațiilor și regiunile autonome ale statelor unitare este dată de competențele pe care acestea le exercită. Pentru a înțelege, trebuie să trecem în revistă puterile pe care le au structurile instituționale ale Găgăuziei.

A fost un act cu mari implicații hotărîrea legislativului moldovean de a considera populația găgăuză drept „popor”, nu numai datorită mărimii ei (numai 153.000 de locuitori), ci și prin prisma eventualelor complicații pe care acest calificativ îl crează, avînd în vedere că alți 300.000 de găgăuzi trăiesc în Bulgaria și alți 32.000 în Ucraina. Mai ales că forma de autonomie reprezentată de statutul special este specifică minorităților naționale. Singura explicație — eminentă politică — rezidă în prevederile art. 1 alin. (4): „*În cazul schimbării statutului Republicii Moldova ca stat independent poporul Găgăuziei are dreptul la autodeterminare externă*”. Așadar, avînd în vedere că dreptul la autodeterminare externă este recunoscut numai popoarelor¹⁰, Parlamentul de la Chișinău a legiferat că pe teritoriul său trăiește un popor găgăuz, punînd terminologia în acord cu prevederile art. 1 (4).

Ce puteri au și ce puteri nu au autoritățile găgăuze? Găgăuzia are simboluri proprii, dar folosirea lor se face „*deopotrivă cu simbolica de stat a Republicii Moldova*”. În ce privește administrarea, ea se face în primul rînd în temeiul Constituției Republicii Moldova și al Legii privind statutul juridic special al Găgăuziei. Legea prevede că administrarea se realizează și pe baza legilor Republicii Moldova, cu cîteva excepții, precum și în temeiul actelor normative adoptate de Adunarea Populară a Găgăuziei, dar menționează cerința ca acestea din urmă să nu contravină Constituției și legislației Republicii Moldova (art.2).

Conform art. 6 al legii, „*pămîntul, subsolul, apele, regnul vegetal și cel animal, alte resurse naturale, bunuri mobile și imobile, aflate pe teritoriul Găgăuziei, sînt proprietate a poporului Republicii Moldova*”, constituind în același timp baza economică a Găgăuziei.

Pe teritoriul Găgăuziei au statutul de limbi oficiale limba moldovenească, cea rusă și cea găgăuză, legea garantînd funcționarea și a altor limbi. Dar în corespondența cu autoritățile și instituțiile din afara teritoriului Găgăuziei limbile oficiale sînt cele din Constituție, limba moldovenească și cea rusă.

În ceea ce privește autoritățile, Adunarea Populară este autoritatea reprezentativă și are dreptul de a adopta acte normative, în limitele stabilite de lege. De remarcat este faptul că ea nu este aleasă pe criterii etnice, așa cum se întîmplă în alte zone cu statut special, ci prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat. O referire de criteriul național apare în art. 10 (2), care prevede că unul din vicepreședinții Adunării Populare trebuie să fie ales din rîndul deputaților de altă origine etnică decît cea găgăuză.

Competența legislativă a Adunării Populare se manifestă în cîteva domenii, limitativ enunțate în art. 12:

- „a) Știință, cultură, învățămînt;*
- b) gospodărie comunală și de locuințe, urbanistică;*
- c) ocrotire a sănătății, cultură fizică și sport;*
- d) activitatea bugetar-financiară și fiscală locală;*
- e) economie și ecologie;*
- f) relații de muncă și asistență socială.”*

În privința bugetului Găgăuziei, acesta este format din toate tipurile de vărsăminte stabilite de legislația Republicii Moldova și de Adunarea Populară, iar raportul dintre bugetul

de stat și cel al Găgăuziei se stabilește în conformitate cu legislația Republicii Moldova (art. 18).

La competențele de mai sus se adaugă dreptul de a soluționa probleme ce țin de organizarea teritorială, de organizarea și activitatea asociațiilor de cetățeni, altele decât cele politice, de organizarea alegerilor și a referendumului în chestiuni ce țin de competența Găgăuziei, participarea la promovarea politicii interne și externe a Republicii Moldova în problemele care privesc interesele Găgăuziei.

În legătură cu eventualul conflict între legile Republicii Moldova și actele normative ale Găgăuziei, se prevede dreptul Adunării Populare de a sesiza Curtea Constituțională a Republicii Moldova. În cazul în care Curtea „*declară nule pe teritoriul Găgăuziei actele normative ale Republicii Moldova*”, situația va fi rezolvată de Parlamentul sau Președintele Republicii Moldova. Așadar, autoritățile din Găgăuzia nu pot hotărî ele în legătură cu o astfel de situație, competența fiind a autorităților Republicii Moldova — art. 12 (4). În ceea ce privește actele normative ale Găgăuziei care contravin Constituției Republicii Moldova și Legii privind statutul juridic special, ele se declară nule — art. 12 (6).

Administrația Găgăuziei este asigurată, în primul rând, de un guvernator, ales prin vot universal, egal, direct și secret, pentru un mandat de 4 ani, care nu trebuie să fie găgăuz, ci doar „*să posedă limba găgăuză*”. El este membru al Guvernului Republicii Moldova, confirmarea sa în această funcție fiind de competența Președintelui țării.

Toate celelalte autorități ale Găgăuziei sînt numite printr-o colaborare dintre autoritățile de la Chișinău și Adunarea Populară: judecătorii, procurorii, șeful Direcției de justiție, șeful Direcției securității naționale, șeful Direcției afacerilor interne, Comandantul subunității trupelor de carabinieri (trupelor de interne).

Așadar, Găgăuzia nu are armată proprie, nu are dreptul de a emite monedă proprie, nu poate intra în relații de politică externă în nume propriu, nu poate elabora legi penale sau civile proprii. Ceea ce poate ea face este să administreze viața economică și socială de pe teritoriul său în conformitate cu interesele comunității locale, care este alcătuită din găgăuzi și ceilalți locuitori.

4. Sprijinul din afara granițelor

Una din problemele amplu dezbătute, nu numai în zona noastră, ci peste tot în lume, se referă la sprijinul pe care minoritățile naționale îl primesc din partea statelor cu a căror națiune majoritară au afinități culturale, lingvistice, religioase etc., așa numita „*țară-mamă*”. Cît de firesc este un asemenea sprijin? Cît de cuprinzător poate să fie acest ajutor, avînd în vedere că, de-a lungul istoriei, un anume tip de implicare a constituit cauza unor războaie pustiitoare? Evident, întrebarea se referă la sprijinul statului și deci la relația dintre instituțiile statale și minorități, relație de drept public, reglementată constituțional sau prin lege, iar nu la legătura dintre diverse organisme neguvernamentale de pe teritoriul „*țării-mamă*” și minoritățile din alte țări, reglementată exclusiv de dreptul privat.

Cîteva observații se impun. Nu este anormal ca un stat să se preocupe de soarta unor persoane avînd o anumită apartenență națională, lingvistică, religioasă. El poate să contribuie material la finanțarea instituțiilor culturale ale minorităților. El poate, de asemenea, să sesizeze organismele internaționale competente, dacă persoanelor aparținînd minorităților le sînt negate unele drepturi, sau dacă sînt supuse unor practici discriminatorii. Acest drept de „*plîngere*” își are sorginea în caracterul special al drepturilor omului (din care drepturile minorităților naționale sînt parte integrantă), de a constitui obiect de cooperare și preocupare internațională. În virtutea acestui principiu, orice stat, membru al unui organism internațional, sau semnatar al unui tratat internațional, are legitimitatea de a critica aspectele negative privind drepturile omului dintr-un alt stat, membru al aceluiași for internațional, sau semnatar

al aceluiași document juridic. El mai are posibilitatea de a negocia cu statul pe teritoriul căruia se află minoritatea națională, astfel încât aceasta să se bucure de drepturile necesare păstrării și afirmării identității sale.

Iată cum arată, din acest punct de vedere textele constituționale ale celor trei țări:

- Constituția Republicii Ungare, art. 6 (3): *„Republica Ungară recunoaște responsabilitatea pe care o are față de situația ungarilor care trăiesc în afara granițelor sale și va promova legături speciale cu aceștia.”*

- Constituția României, art. 7: *„Statul sprijină întărirea legăturilor cu românii din afara frontierelor țării și acționează pentru păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase, cu respectarea legislației statului ai cărui cetățeni sunt.”*

- Constituția Ucrainei, art. 12: *„Ucraina are grijă de satisfacerea necesităților naționale, culturale și de limbă ale ucrainenilor care locuiesc în afara granițelor statului.”*

Numai că, în vreme ce statul maghiar este activ în susținerea maghiarilor din alte țări, și o face în mod deschis, statul român îi susține într-un fel ascuns. Voi da un singur exemplu, care mi se pare edificator. În „Declarația de la Budapesta”, adoptată la 5 iulie 1996 de reprezentanți ai Guvernului maghiar, ai partidelor politice din Ungaria și ai minorităților maghiare din România, Slovacia, Iugoslavia, Ucraina, Slovenia și Croația se afirmă că *„minoritățile maghiare de peste hotare vor fi îndreptățite să primească în fiecare an un procent fix din bugetul anual al Ungariei”*.

Reacția Ministerului Afacerilor Externe de la București a fost promptă, acesta manifestându-și îngrijorarea față de mai multe aspecte cuprinse în Declarație, printre care și *„finanțarea comunităților de dincolo de frontiere din bugetul de stat al Republicii Ungare”*¹¹. Dar trebuie spus că, în același timp și autoritățile statului român, Președinția, Parlamentul, sprijină minoritățile române, dar o fac indirect, prin instituții intermediare, cum este Fundația Culturală Română. Diferența, mare și semnificativă, este că în vreme ce în Ungaria, prin alocarea unei părți din buget — așa cum propune Declarația de la Budapesta — procesul de susținere a minorităților este transparent și supus controlului public, folosirea banilor publici prin intermediari — cum se practică la București — este un proces ascuns, care scapă controlului public, neștiindu-se niciodată precis cu cât anume contribuie autoritățile române.

Situația este diferită în ceea ce privește Găgăuzia. Nu există nici un stat pe teritoriul căruia să existe o națiune găgăuză majoritară. Dar găgăuzii din Republica Moldova, pentru a determina autoritățile de la Chișinău să le accepte revendicările, au recurs la tot felul de „tehnică” — unele din ele inadmisibile, cum ar fi crearea grupărilor paramilitare. Într-o atare situație, pentru a împiedica vărsarea de sânge, pentru a evita situația de criză care s-ar fi declanșat dacă găgăuzii boicotau alegerile parlamentare de la 27 februarie 1994 și, nu în ultimul rând, pentru a menține integritatea teritorială a statului moldovean, s-a adoptat o Constituție care prevede posibilitatea acordării statutului juridic special. Așa cum au subliniat mai mulți experți în drepturile minorităților, autonomia este cea mai bună metodă de a elimina pretențiile de separare teritorială, și deci de menținere a integrității unui stat, numai dacă este acordată la timp. Un asemenea punct de vedere a fost exprimat de fostul Președinte al Republicii Moldova, Mircea Snegur, privitor la situația juridică a Transnistriei. Într-un interviu apărut în *Nezavisimaia Gazeta* acesta afirma: *„Știu că nu vom putea evita perspectiva de a acorda regiunilor din stînga Nistrului un anumit statut de autonomie. Cer ca limba ucraineană să fie recunoscută ca limbă de stat, alături de limba moldovenească și rusă — nici o problemă. Cer garantarea dreptului la autodeterminare pentru cazul în care Moldova decide să se unească cu România — bine, le vom da aceste garanții”*¹².

5. În loc de concluzii

Nu sînt o susținătoare a ideii că statutul special este binevenit „oriunde, oricînd și în orice condiții”¹³. Dar nici nu pot să nu fiu atentă la ceea ce se află în spatele unei asemenea solicitări, nu pot să nu iau în calcul voințele politice astfel exprimate, și cea a minorității, dar, mai ales, cea a statului care consimte la acordarea acestei forme de autonomie. Pentru că, în privința protecției minorităților naționale, există standarde internaționale și europene care sînt minimale, iar ceea ce se oferă în plus ține, evident, de voința politică. Acest fapt îl remarcă și Eugen Patraș, care sublinia că „*devine tot mai evident faptul că la baza creării unităților teritoriale autonome cu ‘statut special’ stau nu atît motivele de ordin cultural sau juridic, cît presiunile politice*”¹⁴. Spre deosebire însă de Eugen Patraș, căruia acest fapt îi lasă impresia că populația majoritară se află, din această cauză, în pericol, impunîndu-se protejarea ei, eu încerc să văd în ce măsură liderii de la Chișinău au acționat astfel încît să evite un conflict armat și să salveze integritatea teritorială a țării.

Cu atît mai puțin poate fi acceptată opinia sa potrivit căreia „*Edificarea statului de drept în care vor fi garantate și aduse la nivelul standardelor internaționale drepturile și libertățile persoanelor aparținînd minorităților naționale reprezintă și una din prioritățile politicii externe a Republicii Moldova*”¹⁵ (subl. n.). Pentru că aducerea la nivelul standardelor internaționale a unor standarde interne mai ridicate înseamnă, de fapt, coborîrea celor interne. Am auzit prea adesea acest punct de vedere exprimat în România. El neagă tocmai principiul de bază al dreptului internațional privind drepturile omului, acela de a fi minimal și obligatoriu, invitînd statele să meargă dincolo de această protecție minimală și obligatorie, astfel încît să răspundă situațiilor lor specifice.

Un lucru îmi pare evident. Că nu poate fi acceptată ideea că unor minorități li se cuvine ceva ce li se neagă altora. De aceea, mărturisesc, îmi este cu neputință să-i înțeleg pe cei — foarte mulți — din România care consideră că românii din Ucraina trebuie să li se asigure acele drepturi, pe care, acasă, le refuză maghiarilor.

Și nu pot să-l înțeleg nici pe Eugen Patraș, fost vice-președinte al Societății „Mihai Eminescu”, care consideră periculoasă politica Republicii Moldova de a depăși standardele internaționale în materia drepturilor minorităților. A considera Convenția-cadru privind protecția minorităților naționale „*cel mai valoros document juridic care reglementează problematica dată în Europa*”¹⁶ nu mi se pare de loc a fi suportul necesar românii din Ucraina pentru obținerea drepturilor lor¹⁷.

Dimpotrivă, cred că așa cum pentru ungurii din România au fost binevenite prevederile Recomandării 1201, privind folosirea limbii materne în viața publică, în justiție și în administrație, inscripționările bilingve, dreptul de a înființa partide politice, dreptul de a studia în limba maternă, dreptul de a beneficia de sprijin pentru menținerea identității culturale etc., tot astfel și românii din Ucraina au nevoie de același document drept suport juridic al solicitărilor lor. Iar statul român ar trebui să ceară părții ucrainene introducerea acestui document în Tratatul bilateral. Nu s-ar aduce prin aceasta nici o atingere ordinii de drept ucrainene, avînd în vedere prevederile Constituției Ucrainei. În plus, Ucraina, ca și România, înainte de ea, s-a angajat, la intrarea în Consiliul Europei, să respecte Recomandarea 1201. În loc să solicite repetat inserarea în Tratat a unor prevederi de condamnare a Pactului Ribbentrop-Molotov sau a unor referiri la Insula Șerpilor, ar fi mult mai folositor un capitol dedicat protecției minorităților naționale. O asemenea atitudine, dincolo de înțelepciunea politică pe care ar dovedi-o într-o lume în care schimbarea frontierelor nu intră în discuție, n-ar însemna cîtuși de puțin dispreț sau nepăsare față de un moment tragic al istoriei noastre naționale. Ar fi însă, un mod de exprimare a respectului și preocupării față de oameni vii, care trăiesc și au probleme într-o altă țară, dar care doresc să-și păstreze identitatea de români și care valorează mai mult decît pietre și teritorii pierdute, oricît de însemnate ar fi fost ele, sau încă ar mai fi, din punct de vedere istoric, strategic sau economic.

NOTE

1. Vezi G. Andreescu, V. Stan, R. Weber, **Concepția UDMR cu privire la drepturile minorităților naționale**, Centrul pentru drepturile omului, București, 1994 și G. Andreescu, R. Weber, **Evoluția concepției UDMR privind drepturile minorității maghiare**, Centrul pentru drepturile omului, București, 1995.
2. Serghei Zraiski, *România Mare. Trăiește și învinge?*, în **Timpul**, 19 aprilie 1996, după Ion Crețu, *Dușmanii comunității românești din Ucraina*, în **Cuvântul liber** din 18 iulie 1996.
3. Programul UDMR invocă **Recomandarea 1201** (a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei), **Documentul de la Copenhaga privind Dimensiunea Umană și Actul Final de la Helsinki** (din cadrul OSCE), **Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare**.
4. Gáspár Bíró, *Dreptul la alteritate ca drept de grup*, în **Alteră**, nr. 3/1996.
5. Conceptul de „alteritate” îmi pare că exprimă în cel mai fericit mod acceptarea faptului că nu numai oamenii sînt diferiți unii de alții, dar și grupurile umane sînt diferite unele de altele, iar acest lucru este în beneficiul tuturor. Spre deosebire de noțiunea de „toleranță”, care pare să exprime mai mult ideea că diferențele între oameni, sau între grupuri, trebuie privite ca un rău necesar.
6. Vezi Alexei Tulbure, *Găgăuzii în Republica Moldova — Gagauz Yeri*, în **Alteră**, nr. 3/1996; de asemenea, Eugen Patraș *Statutul juridic al minorităților naționale din Republica Moldova*, în **Glăsuț Bucovinei**, nr. 4/1995.
7. Vezi G. Andreescu, V. Stan, R. Weber, *Relațiile României cu Republica Moldova în Studii Internaționale*, Centrul de Studii Internaționale, nr. 1/1995.
8. Eugen Patraș *Statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz Yeri)*, în **Alteră**, nr. 3/1996, pag. 113.
9. Congress of Local and Regional Authorities of Europe, Council of Europe, **Declaration** of the „Conference on Federalism, Regionalism, Local Autonomy and Minorities”, Cividale, 26 October, 1996.
10. Articolul 1 al Pactului internațional privind drepturile civile și politice și articolul 1 al Pactului internațional privind drepturile economice, sociale și culturale prevăd că dreptul la autodeterminare (cu cele două componente ale sale, cea internă și cea externă — care înseamnă dreptul de secesiune) aparține popoarelor.
11. *Comunicat de presă al MAE privind Declarația de la Budapesta*, în **Cronica Română**, Anul IV, nr. 1071 din 25 iulie 1996.
12. Interviu citat de **Rompres** și publicat în ziarul **Azi**, nr. 1312 (1900) din 14 octombrie 1996.
13. Pentru o analiză critică a „statutului special” vezi G. Andreescu și R. Weber, **Evoluția concepției UDMR privind drepturile minorității maghiare**, Centrul pentru Drepturile Omului, București, 1995, pag. 21-24.
14. Idem, pag. 114.
15. Ibidem.
16. Idem, pag. 113.
17. Pentru o analiză a documentelor internaționale în materia drepturilor minorităților naționale vezi Renate Weber, *Drepturile omului În România: standarde interne, standarde internaționale (I)*, în **Revista Română de Drepturile Omului**, nr. 13/1996.

*

Renate Weber este avocată și profesoară la Facultatea de Științe Politice din București, copreședintă a Comitetului Helsinki Român, redactor șef al Revistei Române de Drepturile Omului. A publicat numeroase studii și articole pe problemele drepturilor omului și minorităților, în presa de specialitate din țară și străinătate.